

mgr Natalia Chwaja

Rozprawa doktorska *Miasto w przestrzeni, miasto w świadomości – figura miasta w prozie Claudia Magrisa na tle dwudziestowiecznej tradycji literatury triesteńskiej* napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Marii Maślanki-Soro

Streszczenie

W rozprawie doktorskiej *Miasto w przestrzeni, miasto w świadomości – figura miasta w prozie Claudia Magrisa na tle dwudziestowiecznej tradycji literatury triesteńskiej* autorka podejmuje się w pierwszym rzędzie zbadania roli, jaką w prozie urodzonego w Trieście włoskiego pisarza Claudia Magrisa pełni figura rodzinnego miasta. Przedsięwzięciu temu towarzyszy także intencja rozważenia genezy triesteńskich wątków w twórczości autora, jak również chęć analizy ewentualnych różnic w realizacji tych wątków w odmiennych typach autorskiej wypowiedzi naukowej i artystycznej (artykule, eseju i prozie fikcjonalnej). Innym ważnym celem badawczym rozprawy jest ponadto nakreślenie historycznoliterackiego tła Magrisowskiej działalności, ze szczególnym uwzględnieniem niezwykle istotnej pozycji Triestu w pisarstwie dwudziestowiecznych pionierów lokalnej tradycji literackiej. Oprócz tego, inspirujący obiekt badań stanowią również obecne w Magrisowskiej twórczości (przede wszystkim w *Dunaju*) miasta środkowoeuropejskie: ich rola, możliwe znaczenia symboliczne, modele relacjonowania doświadczenia tych miast przez Magrisowski podmiot oraz ich potencjalne związki z triesteńskim „pierwowzorem” (w tym prawdopodobne analogie lub antagonizmy).

We *Wprowadzeniu* autorka nakreśla założenia metodologiczne rozprawy, sytuując je w kontekście dynamicznie rozwijającej się w ostatnich latach (w następstwie tzw. „zwrotu przestrzennego” w badaniach kulturowych) praktyki adaptowania kategorii geograficznych i teorii spacjalnych na użytek badań literaturoznawczych. Następnie, autorka rozprawy tłumaczy zasadność przyjęcia takiej właśnie, geopoetycznej perspektywy w analizie twórczości Claudia Magrisa, powołując się z jednej strony na aktualny stan badań w tej dziedzinie, z drugiej na specyfikę bliskiej autorowi tradycji literackiej rodzimego Triestu, w studium której uwzględnienie szerokich kontekstów geopolitycznych i geokulturowych okazuje się niezbędne do jej właściwego opisu i zrozumienia.

Zaprezentowane w rozdziale I (*Literatura w perspektywie kulturowych studiów miejskich – w stronę metodologicznego instrumentarium geopoetyki*) instrumentarium

metodologiczne skomponowane zostało z zamysłem jak najpełniejszego wykorzystania leżącego u podstaw geopoetyki (określanej przez Elżbietę Rybicką jako określony typ „orientacji badawczej”) założenia interdyscyplinarności. Za punkt wyjścia przy jego doborze i ocenie przyjęte zostało przede wszystkim kryterium operacyjnej przydatności inkorporowanych przez geopoetykę pojęć i metod badawczych. Kluczem podziału omawianych w tym rozdziale zagadnień jest tytułowa dwudzielna metafora „miasta w przestrzeni” i „miasta w świadomości”, która posłużyła do sprawnego uporządkowania intuicyjnie splatających się wątków. W pierwszej części rozdziału zaprezentowane zostały podejścia i koncepcje metodologiczne ujmujące miasto przede wszystkim w kategoriach przestrzennych (przestrzeń geograficzna, symboliczna, semiotyczna, przedstawiona); w drugiej części dominantą omawianych stanowisk staje się antropologiczna wizja miasta jako „stanu umysłu”, podstawowego środowiska nowoczesności i jedyne laboratorium jej doświadczania.

Celem II rozdziału dysertacji, zatytułowanego *Warunki narodzin i etapy kształtowania się głównych wyznaczników dwudziestowiecznej literatury triesteńskiej. Miasto w twórczości Itala Sveva, Scipia Slatapera i Umberta Saby* jest nakreślenie historycznoliterackiego tła Magrisowskiej aktywności twórczej, ze szczególnym uwzględnieniem pionierskich pod względem oryginalności ujęcia triesteńskiej tematyki tekstów Itala Sveva, Scipia Slatapera i Umberta Saby. W rozdziale tym autorka koncentruje się z jednej strony na przybliżeniu szczególnych uwarunkowań rozwoju lokalnej tradycji, z drugiej zaś na konkretnych przypadkach konstruowania literackiego wizerunku miasta u wspomnianych twórców. Autorka dysertacji rozważa w pierwszym rzędzie znaczenie i konsekwencje ogłoszonej przez Scipia Slatapera tezy o Trieście jako ośrodku pozbawionym tradycji kulturalnych, jak również szczegóły wysuwanych przez niego postulatów stworzenia nowej, miejskiej literatury, dostosowanej (zarówno tematycznie jak i stylistycznie) do wyjątkowej pod względem politycznym, narodowościowym i ekonomicznym sytuacji adriatyckiego portu. Następnie zarysowane zostają kluczowe, eksponowane przez najważniejszych badaczy i krytyków triesteńskiej tradycji wyznaczniki nowej literatury, ze szczególnym uwzględnieniem charakteryzującego ją autobiografizmu, etycznego zaangażowania oraz deklarowanej przez wielu autorów „antyretoryczności” i „antyliterackości”.

Autorka rozprawy proponuje ponadto zwrócić uwagę na istotną rolę wypełniających tę twórczość motywów miejskich, integrujących – w myśl prezentowanej w rozdziale I koncepcji Władimira Toporowa – heterogeniczne poetyki poszczególnych jej reprezentantów w obrębie wspólnego „triesteńskiego” tekstu literatury włoskiej. W podrozdziale *Triest Itala Sveva* –

modernistyczna metropolia o habsburskim rodowodzie autorka wskazuje na szczególny, autonomiczny status triesteńskiego *genius loci* w powieściach *Jedno życie* i *Starość*, zwracając równocześnie uwagę na charakteryzujące narracyjną konstrukcję *Zena Cosiniego* nakładanie się planów topograficznego i psychoanalitycznego. W podrozdziałach *Triesteński splin i narodziny flâneura. Miasto w «Moim Krasie» («Il mio Carso») Scipia Slatapera* oraz *Triest – miasto “z drugiego brzegu” w twórczości Umberta Saby* przedstawione zostają dwa niezależne, choć spójne pod wieloma względami ujęcia triesteńskich *flâneurów*: ekspresjonistyczny portret „rekonwalescenta” dojrzewającego do społecznej odpowiedzialności (Slataper) oraz liryczny obraz melancholijnego włóczęgi „praktykującego” miasto w jego najbardziej prozaicznych, ludzkich przejawach (Saba).

W rozdziale III („[...] w papierowym mieście, pod ochroną literatury”. *Znaczenie Triestu w prozie Claudia Magrisa*) autorka rozprawy prezentuje własne ujęcie problematyki Magrisowskiej triesteńskości, za punkt wyjścia przyjmując wywiedzioną z publikacji *Trieste. Un'identità di frontiera* metaforę Triestu jako „miasta z papieru”, szczególną uwagę poświęcając zwłaszcza wyodrębnionym częściom składowym tej metafory (miasto jako granica, jako literatura i jako „lamus czasu”). Najważniejszym tekstem źródłowym tej części pracy są autobiograficzne *Mikrokosmosy*, choć założeniem rozdziału jest przede wszystkim wyeksponowanie wewnętrznej dialogiczności Magrisowskiej prozy, zauważanej zwłaszcza przy równoległym rozpatrywaniu jej odgałęzień – niefikcjonalnego oraz fikcjonalnego. Zasadnicza część rozdziału poświęcona jest zobrazowaniu stosowanych przez autora zabiegów narratywizacji kluczowych wyznaczników triesteńskości. Te ostatnie (a zatem performatywny potencjał miejskiej literatury, charakteryzująca triesteńskie realia równoczesność i „nieminionność” habsburskiej przeszłości, jak również pograniczne usytuowanie miasta kształtujące tożsamość jego mieszkańców), formułowane w toku naukowego dyskursu, przekształcane są później przez autora w oryginalne strategie literackie, stając się konstrukcyjną podstawą architektury świata przedstawionego, w tym zwłaszcza heterotopijnych i heterochronicznych mikrokosmosów kawiarni San Marco i Ogrodu Miejskiego. Na określenie ogółu stosowanych przez Magrisa zabiegów autorka rozprawy stosuje pojęcie „przepisywania” Triestu, nawiązujące wprost do definiowanej przez pisarza „papierowości” miejskiej przestrzeni, będącej w pierwszym rzędzie metaforą jej palimpsestowego charakteru. W podrozdziale „*Wszystko już tu było, od samego początku*” – *triesteńska auto/bio/geografia* autorka podejmuje się umówienia technik „wpisywania” indywidualnego doświadczenia w tak skonstruowaną przestrzeń miasta, eksponując z jednej strony przypisywaną jej rolę „pretekstu mnemotechnicznego”, z drugiej zaś kształtujący potencjał pierwotnego mikrokosmosu Ogrodu

Miejskiego. W podsumowującym rozważaniu podrozdziale *Wymazywanie*, autorka prezentuje własną propozycję interpretacji wieńczącego *Mikrokosmosy* rozdziału *Sklepienie*, dostrzegając w finalnym geście skaczącego do morza protagonisty performatywny akt powrotu do triesteńskości autentycznej, niewyraźnej i niezamykającej się w deklaracyjnych formułach.

W poświęconym przede wszystkim *Dunajowi* rozdziale IV (zatytułowanym *Eseistyczna flânerie i melancholia fantazmatu. Doświadczenie środkowoeuropejskiego miasta w «Dunaju» Claudia Magrisa*) autorka podejmuje się nakreślenia najważniejszych wyznaczników praktykowanej przez Magrisowskiego bohatera „śródkowoeuropejskiej flânerie”, prezentując ją przede wszystkim jako oryginalną, autorską poetykę reprezentacji doświadczenia środkowoeuropejskiego miasta. Punktem wyjścia do prowadzonych w tym rozdziale rozważań jest naszkicowany na wstępie portret Magrisowskiego flâneura, w którego prezentacji wzięte zostały pod uwagę zarówno autorskie spostrzeżenia z *Podróży bez końca* i *Alfabetów*, jak i nieodzowne, klasyczne już koncepcje tej postaci w ujęciu Charlesa Baudelaire’a, Waltera Benjamina, Zygmunta Baumana i Heinza Paetzolda. Podrozdział *Dunaj: między paryskim splinem a erudycyjnym kolekcjonerstwem* eksponuje przede wszystkim analogie między protagonistą Magrisowskiego *Dunaju* a charakteryzowanym przez Paetzolda flâneurem – miejskim antropologiem, badaczem kultury, erudytą i kolekcjonerem osobliwości. W podrozdziale *Poetyka środkowoeuropejskiej flânerie* autorka wskazuje na związki między fabularną koncepcją tekstu (będącego swoistym dziennikiem flâneura odwiedzającego kolejne środkowoeuropejskie miasta usytuowane wzdłuż tytułowej rzeki) i jego eseistyczną dominantą, proponując własną definicję realizowanej w *Dunaju* poetyki. Podstawowymi wyznacznikami tej ostatniej są przede wszystkim świadoma rezygnacja z iluzji naoczności, eliminacja złudzenia obiektywizmu przy jednoczesnym wyeksponowaniu indywidualnego bagażu kulturowego (tu: triesteńskiego pochodzenia i germanistycznego wykształcenia) postrzegającego podmiotu, jak również jej walor poznawczo-terapeutyczny (przez co „eseizowanie” naddunajskiego świata staje się równoznaczne z dociekaniem prawdy o poznającej go jednostce). Podrozdział *Melancholia fantazmatu* podejmuje problematykę konsekwencji praktykowanej przez Magrisowskiego protagonistę flânerie, eksponując przede wszystkim fantazmatyczną ontologię odwiedzanych przez niego miast, jak również sposób, w jaki dokonywana stopniowo demaskacja fantomowych fundamentów rzeczywistości oddziałuje na tożsamość bohatera. Konkluzja prowadzonych rozważań opiera się na rozpoznaniu roli odczarowania, jako rekonstruującego podmiotowość doświadczenia *genius loci*. Zaprezentowane przykłady ukazują, że drogą przezwyciężenia autodestrukcyjnego nihilizmu jest dla Magrisowskiego

flâneura odczuwane w obliczu „obumarłej istoty” doznanie melancholii, kierujące pozbawioną złudzeń świadomość w stronę nostalgicznego, „odczarowanego” snu o utopii.

Zwięzłe *Zakończenie* podsumowuje wnioski z przeprowadzonych analiz, wyodrębniając w pierwszym rzędzie najważniejsze, zdaniem autorki, osiągnięcia badawcze rozprawy i formułując uogólnione spostrzeżenia w kwestii funkcjonowania figury miasta w twórczości Claudia Magrisa. Autorka stara się również nakreślić możliwe perspektywy kontynuacji podjętych w rozprawie badań, prezentując szereg aspektów tematu wartych odrębnej uwagi.